
**Sociological analysis of the Mutavagha in Kalile-va-Demneh
(based on the theory of "collective action")**

Mohammad Khosravishakib; Associates Professor of Persian
Language and Literature, Faculty of Humanities, University of
Lorestan, Khoramabad. Iran *

---

1. Introduction

It appears that since the beginning of life on earth, the gathering and movements of creatures to maintain survival and other collective goals has always existed. Perhaps it can be said that collective and defensive actions are the first social actions that sought to preserve the values of life by setting common aims. With the complexity of relations between human communities, collective movements have gradually moved away from their defensive nature and their aggressiveness has become more visible. The story of "Motavagha the Pigeon" is one of the rare and beautiful stories of this valuable book, which, despite the dominance of individualistic, patriarchal, and heroic oriental thinking, has been able to organize and display values such as democracy and collective action of a group of pigeons.

2. Methodology

In this study, the summary of the principles of the theory of "collective action", is taken from the title of several chapters of Charles Tilly's book, "From Mobilization to Revolution", that have been slightly modified. The most important change is the alteration of "collective mobilization" into "collective action". These principles can well describe the internal mechanism governing collective actions, including the movement of pigeons. These principles are:

- A- The principle of organization and common identity.
- B- The principle of values based on survival.

---

* Corresponding author.

E-mail: M.khosravishakib@gmail.com.

Date received: 23/09/2021

DOI: 10.22103/JLL.2022.18263.2943

Date accepted: 10/03/2022

-
- C. The principle of resource mobilization.
  - C- The principle of existence of a wise actor (leader).
  - H- The Principle of opportunism.
  - K- The principle of communication and dialogue.

3. Discussion

In the above mentioned story, the connection of collective action of birds is emphasized. The leader of the birds - Motavagha the Pigeon - insists that the greater their group cohesion and stability, the greater their action and power in removing the trap; he argues that the amount of energy and resources that are consumed will be less and the collective benefit of the participants and goals will increase. In the beginning of the story, by highlighting threats such as the presence of the hunter and putting the lives of the pigeons in danger, Mutavagha tries to increase the collective mobilization and necessarily increase the power of the group. The success of a collective action has a direct relationship with the principle of survival, in the sense that the more the goal setting of the movement is focused on obtaining benefits and reaching the needs and concerns related to survival and life, the greater the coherence and stability of the collective action will be. The movement of pigeons is necessary to maintain the principle of survival and its internal mechanism to achieve victory is more and more complex; it becomes more complicated because when the principle of life is in danger, the creatures suspend all moral, social and psychological restraints to maintain survival and do not look at anything other than their physical life and survival. They mobilize all their effort and strength to preserve life mobilizing resources outside the movement, and communicating with other organizations is effective in the success of collective action. Using his communication ability as well as his history of familiarity and friendship with the Mouse, Motavagha shows that gathering and developing resources within the group as well as using the potential of organizations outside the guild are also effective in completing the process of collective action and its success. In other words, the closure of collective action and the elimination of communication with forces outside the group itself is considered a pest and a point of damage for the collective movement. The effective presence of a mouse (Zebra) in the collective action of pigeons shows the necessity of developing

---

stable social networks and communication, as well as the presence of people outside the organization in the process of mobilizing resources. Motavaghe showed that a wise manager can propose new norms and standards of value and identity for the movement under his management, which not only brings together the disunity and dispersion, but also causes the capacity of the movement and the talent to strengthen the movement for maximum membership and participation. Motavagha shows that opportunism, dialogue and communication aimed at synergy and "cooperation" with pigeons participating in the process of mobilization and collective action, in addition to reassurance and cohesion within the group, is a form of authenticity and humanism. It is collective satisfaction and persuasion that ultimately guarantees their collective benefit and liberation.

4. Conclusion

In the "Mutavagha the Pigeon" special attention has been given to Mutavagha as a wise agent and leader of collective action, and the system and beliefs of other birds as well as the purposefulness of their actions have been highlighted. Mutavagha rightly states that success and victory in collective action is the result of the wise pursuit of interests, and that the circle of a collective and dense belief and the liberation of individual birds depends on "cooperation" and participation in the process of "collective action". By applying the theory of "collective mobilization" and adjusting it to "collective action", it became clear that the story of the dove is based on an internal mechanism and system working with principles such as the organization and collective identity, the common benefit, the values based on survival, and the mobilization. It has resources like the principle of leadership and the knowledgeable activist, the principle of communication and dialogue, the principle of opportunism, and the principle of threat; these are the internal mechanisms and networks that have turned the movement into a successful "collective and union action" - action that, in the end, in an allegorical form, depicts fundamental, social and human values such as cooperation, tolerance and collective effort, sacrifice, endorsement and kindness, persuasive and reasoned dialogue, and ultimately victory and collective liberation.

Keywords: Kalileh and Demeneh, Motavagha the Pigeon, Charles Tilly, Collective action.

References [in Persian]:

- Attar, Nishaburi. (1995). *Mantegh al Tair*; Edited by Seyed Sadegh Goharin; 10th edition; Tehran: Scientific and Cultural Publications.
- Bahranipour, Ali et al. (2017). "Analysis of Sarbdaran Movement based on Charles Tilly's Theory of Collective Action", *Scientific Research Journal of Islamic History and Civilization*, No. 28, pp. 120-89.
- Charles. Tilly. (1977). "Studding Social Movements: Studding Collective Action"; Working Paper 168, *Center for Research Social Organization*, University of Michigan, Pp. 1-16.
- Dehghanzadeh, Morteza et al. (2016). "Investigation and analysis of the contexts and factors of Bazarians' confrontation with Pahlavi II government based on Charles Tilly's "Basij model", *Islamic Revolution Approach Scientific Research Journal*, Paizi, No. 4, pp. 103 – 108.
- Hunt, Lynn. (2012). *collective action; Insight and Method in Historical Sociology*, translated by Hashim Aghajari, Tehran, Center Publications.
- Kohler, Erich .(2018). *An introduction to the sociology of literature*; Compiled and translated by Mohammad Jaafar Poyandeh, 4th edition, Tehran; Naqsh Jahan Publications.
- Manshi, Nasraleh. (1996). *Kalileh Va Damneh*, correction and explanation of Mojtaba Minavi Tehrani, 14th edition, Tehran: Amir Kabir Publications.
- Moini, Farzaneh. (2018). "The Narrative and Decentralizing Capacities of the Seventh Chapter of Kalileh Va Damneh for Rewriting" *Journal of Children's Literature Studies*, Year 10, Number 2, Fall and Winter, Series 20, pp. 103-125.
- Mushirzadeh, Humira. (2003). *A theoretical introduction to social movements*, Tehran: Islamic Revolution Research Institute Publications.
- Nash, Keith. (2001). *Contemporary Political Sociology*, translated by Mohammad Taghi Delfrooz, Tehran: Kavir Publications.

Pir, Zima .(1998). *Experimental and dialectical methods in the sociology of literature*, translated by Mohammad Jaafar Payaindeh, Tehran: Naqsh Jahan Publications.

Touraine, Alain. (1985) “An Introduction to the study of social Movements” *Center of Social Research*, Number 52, Pp. 749-88.

References [in English]:

Manure, Olson. (2002). *The Logic of Collective Action: Public Good and the Theory of Group*; Harvard University Press.

Tilley, Charles. (2005). *From Mobilization to Revolution*, translated by Ali Morshidizad, Tehran: Islamic Revolution Research Center Publications.

نشریه نثر پژوهی ادب فارسی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال ۲۵، دوره جدید، شماره ۵۱، بهار و تابستان ۱۴۰۱

**تحلیل جامعه‌شناختی حکایت «کبوتر مطوقه» از کلیله و دمنه
(بر اساس نظریه «کنش جمعی»)
(علمی - پژوهشی)***

دکتر محمد خسروی شکیب^۱

چکیده

نظریه «بسیج جمعی» تیلی، انقلاب و جنبش‌های رادیکال را گونه‌هایی از بسیج توده‌ای می‌داند که به دنبال تغییر و تحول هستند. تیلی با طرح این نظریه، به دنبال کالبدشکافی، شناخت و درک سازوکارهای درونی حاکم بر این گونه از جنبش‌های جمعی است. این نظریه با تعدیل و به صورت «کنش جمعی» می‌تواند سازوکار دورنی حاکم بر اتفاقات غیر سیاسی را نیز نشان دهد. حکایت «کبوتر مطوقه»، الگویی برجسته از یک «کنش جمعی» متشکل، عمومی و هدف دار است که در موقعیتی خاص، توسط دسته‌ای از کبوتران به رهبری مطوقه، سازماندهی می‌شود. سوال این است که آیا می‌توان با روش توصیفی-تحلیلی و کیفی، حکایت کبوتر مطوقه را به عنوان نمونه‌ای موفق از یک «کنش جمعی» پذیرفت؟ پیش فرض مقاله این است که فراتر از متن حکایت، انگاره‌ها و الگوهای فرامتن و نظام‌یافته مانند اصل هویت و وحدت جمعی، اصل ارزش حیات، اصل سازماندهی، اصل منافع و هزینه‌ها، اصل انسجام منابع، اصل کنشگری جمعی، اصل رهبری به عنوان کنشگر دانا، اصل گفتگوی اقناعی و مستدل، اصل فرصت‌شناسی و تهدید وجود دارد که باعث شده است، حکایت مذکور کاربرد کاربست نظریه «کنش جمعی» را به گونه‌ای باورپذیر، برتابد تا به این وسیله ظرفیت‌های تفسیری و توضیحی فرامتن این حکایت گسترش یابد.

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۰/۱۲/۱۹

تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۰/۰۷/۰۱

۱- دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه لرستان.

Email: M.khosravishakib@gmail.com.
DOI: 10.22103/JLL.2022.18263.2943

واژه‌های کلیدی: کلیله و دمنه، کیوتر مطوقه، چارلز تیلی، کنش جمعی.

۱- مقدمه

به نظر می‌رسد که از آغاز پیدایش حیات بر روی کره زمین، گردهمایی و جنبش موجودات برای حفظ بقا و دیگر اهداف جمعی، همواره وجود داشته است. تاریخ نشان می‌دهد که اغلب موجودات زنده در برابر عوامل و خطراتی که از بیرون، هستی و حیات آنها را تهدید کرده است، به کنش اجتماعی روی آورده‌اند. شاید بتوان گفت کنش‌های جمعی و البته تدافعی نخستین کنش‌های اجتماعی هستند که با طرح اهداف مشترک، به دنبال حفظ ارزش‌های حیات و زندگی بوده‌اند. با پیچیده شدن مناسبات میان اجتماعات بشری، جنبش‌های جمعی اندک اندک از ماهیت تدافعی خود دور شده و خاصیت تهاجم و تجاوز آنها بیشتر و برجسته تر شده است.

چارلز تیلی در کتاب *از بسیج تا انقلاب*^۱ تلاش می‌کند تا ضرورت بررسی و تحلیل درون سازمانی جنبش‌های اجتماعی را نشان دهد. او با بررسی و تحلیل نظریه‌های قبل از خود، اصول و مبانی لازم برای یک کنش جمعی و موفق را معرفی می‌دهد. تیلی در ادامه سعی می‌کند تا انقلاب‌ها و جنبش‌های معاصر جهان را با الگوی «بسیج جمعی» خود بررسی و تحلیل کند. او در پایان به عنوان نتیجه و جمع‌بندی کتاب، بیان می‌کند که از قرن هفدهم به بعد، ماهیت تهاجمی مبارزات و جنبش جمعی در مقایسه با استعداد دفاعی آنها تقویت شده است. (تیلی، ۱۳۸۵: ۱۴) تیلی همچنین تشدید ماهیت تهاجمی این گونه از جنبش‌ها را ناشی از شکل‌گیری گروه‌ها و تلاش برای کسب قدرت و منفعت‌های سیاسی می‌داند. به هر حال چارلز تیلی نظریه بسیج جمعی خود را در ارتباط با سیاست و مولفه‌های پیچیده قدرت در دنیای امروز، طرح می‌کند (Tilly, 1977: 18) اما این نظریه را نیز می‌توان با تصحیح و تعدیل به صورت «کنش جمعی» در سطح جامعه و نیز جنبش‌هایی اجتماعی و تدافعی بکار گرفت که به دنبال برجسته کردن ارزش‌های جمعی مانند فداکاری، ایثار، تعاون و تعامل، صبر و بردباری و ... هستند. از آنجا که ادبیات بستری مناسب برای نشر و تبلیغ استعدادهای و شایستگی‌های جمعی است و از آنجا قلمرو ادبیات به خوبی می‌تواند ظرفیت‌های اجتماعی و فرهنگی سازنده را برجسته کند، لاجرم باید گفت که ادبیات تعلیمی فارسی به عنوان یکی

از ابزارهای فرهنگی توانسته است که جنبش‌های جمعی و ارزش محور را به خوبی تبلیغ کند. باید گفت ادبیات کلاسیک جهان به صورت عام و ادبیات کلاسیک فارسی به وجهی خاص، از داستان‌ها و حکایتی آکنده است که بر فردیت تاکید دارند؛ «داستان‌هایی کلاسیک که روح شرقی و غربی قهرمان پروری و پدرسالاری در آنها برجسته است». (معینی، ۱۳۹۸: ۱۲۱) علیرغم این قهرمان پروری‌ها، گاه می‌توان داستان یا حکایتی نیز یافت که بر جنبش جمعی و بسیج منابع انسانی، تاکید کند. داستان منطق‌الطیر عطار^۲ یکی از ماندگارترین روایت‌های موجود در ادبیات جهان به حساب می‌آید که به خوبی توانسته است «بسیج جمعی» پرندگانی را نشان دهد که با عبور از نیازهای مادی، به دنبال نیازهای متعالی هستند. علیرغم نگاه چارلز تیلی، منطق‌الطیر عطار نشان دهنده‌ی ضرورت دگرگونی و تبدیل الزامات مادی و قدرت محور به سوی الزام‌های معنوی و معرفتی است. کلیله و دمنه^۳ نیز یکی دیگر از آثار ادبی برجسته در ادبیات کلاسیک فارسی است که هرچند اصل آن هندی است و در دوران ساسانی و همچنین دوره‌های بعد ترجمه شده، اما مجموعه‌ای است از دانش و حکمت مورد نیاز بشر که از زبان حیوانات نقل می‌گردد. مینوی آن را مخزن حکمت عملی و آداب زندگی می‌داند. (نصراله منشی، ۱۳۷۵: ۲) بدون شک فراتر از دلالت‌های زبانی و ادبی، متن این کتاب ارزشمند بیانگر اصول جامعه‌شناختی و نیز فلسفه اجتماعات بشری و چگونگی تعامل و تعادل زیست‌شناختی آن جوامع است. حکایت کبوتر مطوّقه نیز از داستان‌های زیبا و نادر این کتاب ارزشمند است که علیرغم حاکمیت تفکر فردگرا، پدرسالارانه و قهرمان-پرور شرقی، توانسته است که به خوبی ارزش‌هایی چون دموکراسی و کنش گروهی از کبوتران را سازماندهی و نمایش دهد.

۱-۱- بیان مسئله

مسئله اصلی مقاله این است که آیا با کاربست نظریه چارلز تیلی و همچنین نگاهی فرامتن، می‌توان حکایت کبوتر مطوّقه را نوعی «کنش جمعی» دانست که به دنبال منفعت و تغییر شرایط اجتماعی موجود است؟ و یا اینکه آیا نظریه «بسیج جمعی» چارلز تیلی، خارج از بافت انقلابی آن می‌تواند در کشف نشانه‌های جامعه‌شناختی و سیاسی حکایت مذکور، به خواننده کمک کند؟

پیش فرض مقاله این است حکایت «کبوتر مطوّقه» فراتر از ظرفیت‌های زبان‌شناختی، توصیفی، ادبی و ... روایت گروهی از کبوتران است که به خوبی و بدون نزاع ذهنی، کنشی اجتماعی و متشکل را به نمایش می‌گذارند. کنش جمعی این گروه از کبوتران دارای سازوکار درونی و همچنین وجود متغیرهای کمی و کیفی است. این متغیرها و استعدادهای تفسیرپذیر، نشان‌دهنده‌ی کیفیت، موفقیت و ظرفیت توضیحی بالای حکایت مذکور است. هرچند نظریه «بسیج جمعی» چارلز تیلی در تحلیل انقلابات و جنبش‌های اجتماعی - سیاسی بسیار موفق و کارآمد است، اما با تغییر و تصحیح این نظریه، به «کنش جمعی» می‌شود به سازوکار درونی گردهمایی‌های ساده و صنفی و البته غیر سیاسی نیز دست یافت. داستان «کبوتر مطوّقه»، جنبش ساده و غیرسیاسی جمعی از پرندگان است که به خوبی و به شکلی باورپذیر، می‌تواند با استناد به اصول نظریه «کنش جمعی» چارلز تیلی، مورد نقد و بررسی قرار گیرد.

۲-۱- پیشینه تحقیق

بررسی منابع و پایگاه داده‌های اینترنتی نشان داد که مقاله و یا نوشته‌ای که حکایت «کبوتر مطوّقه» را خارج از رویکردهای سنتی، لغوی، ادبی و در کل فارغ از زیبایی‌شناسی کلاسیک مورد بررسی قرار داده باشد، وجود ندارد؛ اما کاربرد نظریه‌های چارلز تیلی در حوزه‌هایی غیر ادبی و اغلب سیاسی وجود دارد که به عنوان مواد خام و پیشینه نظری این تحقیق، می‌توان از آنها نام برد. علی بحرانی پور و همکاران در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل جنبش سربداران بر پایه نظریه بسیج جمعی چارلز تیلی» (۱۳۹۷) تلاش شده است تا با استفاده از مفاهیمی مانند سازمان، فرصت‌ها، کنش جمعی، تهدیدها و ... به تحلیل الگوی جنبش سربداران و نقش درآویش به عنوان رهبر کنشگر در فراهم کردن و تسهیل بسیج و هویت جمعی سربداران و نیز منفعت‌های متعاقب پرداخته شده است. در مقاله‌ای دیگر از مرتضی دهقان زاده و همکاران (۱۳۹۶) با عنوان «بررسی و تحلیل زمینه‌ها و عوامل تقابل بازاریان با حکومت پهلوی دوم بر اساس «مدل بسیج» چارلز تیلی به توانایی و قدرت اجتماعی کاسبان و بازاریان و نیز به نقش دولت در جهت‌گیری و هدف‌گذاری جنبش بازاریان پرداخته شده

است. در ارتباط با «کنش جمعی» و نقد و کاربست آن در کتاب‌ها و آثار ادبی نظم و نثر فارسی هیچ نوشته‌ای یافت نشد.

این مقاله می‌تواند نخستین تلاش برای کاربست نظریه «کنش جمعی» چارلز تیلی در نقد و تحلیل آثار ادبی فارسی، تلقی گردد.

۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق

حکایت «کبوتر مطوّقه» سال‌های سال است که به حق در کتب فارسی موجود در نظام آموزش و پرورش ایران جا خوش کرده است. کسی نیست که در این نظام آموزشی تحصیل کرده باشد و با این حکایت زیبا آشنا نباشد یا آن را به یاد نداشته باشد. هر چند اغلب دانش-آموختگان این سیستم، حکایت کبوتر مطوّقه را به یاد دارند، اما ماهیت و الگوهای فرامتن این حکایت بر همه روشن نیست. در مدارس، اغلب وجوه لغوی و زبانی درون‌متن و همچنین زیبایی‌شناسی کلاسیک و ترفندهای بیانی، بدیعی و معانی و شگردهای توصیفی آن مورد تحلیل قرار می‌گیرد؛ حال آنکه این حکایت ظرفیت و استعداد فراوانی برای ارزش‌ها و تحلیل‌های فرامتن دارد. با کاربست نظریه‌های جدید و خارج از متن، می‌توان زوایای و ظرفیت‌های این حکایت را کشف کرد و باعث شد تا خوانندگان بیشتری بتوانند با وسعت معنایی و دلالت‌های خارج از متن حکایت ارتباط برقرار کنند. نگاه فرامتن به حکایت کبوتر مطوّقه، ضرورت کاربست نظریه‌های جامعه‌شناختی و جدیدتر را تکلیف می‌کند.

۲- بحث و بررسی

۲-۱- نظریه «بسیج جمعی» چارلز تیلی

ارتباط ادبیات با جامعه‌شناسی، به صورت سنتی با نظریه مارکسیسم^۴ شروع می‌شود و با منتقدان معاصر مانند لوسین گلدمن، جورج لوکاج، اریش کوهلر، ژاک لِنار و ... تداوم و علمی‌تر می‌شود. اریش کوهلر در مقاله «تزهایی درباره جامعه‌شناسی ادبیات» بیش از دیگران بر نظریه «بازتاب» واقعیت در ادبیات اصرار دارد. (کوهلر، ۱۳۹۸: ۲۱۶) پیر زیما نیز بیشتر از دیگران بر «ضرورت بررسی ادبیات در خارج از خود متن ادبی» اصرار دارد. (زیما، ۱۳۷۷: ۱۲) هر چند اغلب جامعه‌شناسان ادبی به دنبال شناسایی و کشف زمینه‌های اجتماعی

آفرینش و تکوین آثار ادبی هستند، اما برخی از منتقدان امروزی نیز به دنبال تطبیق و کار بست نظریه‌های جامعه‌شناسی معاصر با آثار ادبی کلاسیک و تلاش برای بسط معنایی و خارج کردن این متون از بافت ادبی و سنتی آنها هستند تا به این وسیله وجه کاربردی و امروزی این متون را برجسته‌تر و خوانندگان را به ارتباط‌گیری با آنها ترغیب و تشویق کنند. نظریه «بسیج جمعی» چارلز تیلی از نظریه‌های کاربردی است که می‌تواند داستان کبوتر مطوقه را خارج از متن ادبی خود و در قلمرو جامعه‌شناسی سیاسی به صورتی باورپذیر، وسعت معنایی ببخشد. چارلز تیلی از جامعه‌شناسان برجسته معاصر است که تلاش کرده است تا کنش‌های جمعی را توصیف کند. نظریه «بسیج جمعی» او در کتاب *از بسیج تا انقلاب* به دنبال تبیین چگونگی شکل‌گیری و جهت‌یابی جنبش‌هایی است که برای تغییر و یا اصلاح اجتماعی و اغلب سیاسی به وجود می‌آیند. (تیلی، ۱۳۸۵: ۱۷) او هرچند ستیز طبقاتی کارل مارکس را به عنوان منشاء جنبش‌های اجتماعی قبول دارد، اما در این کتاب به دنبال کالبدشکافی و توصیف فرایند درونی کنش‌های اجتماعی است. «بسیج جمعی»، «نظریه بازی»، «انتخاب آگاهانه»، «بسیج منابع» و «کالای جمعی» از اصطلاحات پر کاربرد در تفکرات جامعه‌شناختی چارلز تیلی است. (Manure, 2002: 18) هرچند برخی از منتقدان علوم سیاسی، نظریه «بسیج جمعی» چارلز تیلی را الگویی سیاسی می‌دانند، (نش، ۱۳۸۰: ۴۱ و هانت، ۱۳۹۲: ۸) اما ماهیت و ظرفیت بسیج اجتماعی موجود در ذات آن باعث شده است تا سازوکار حاکم بر جنبش‌های اجتماعی مانند داستان «کبوتر مطوقه» را نیز به خوبی نشان دهد. باید گفت که مهمترین نکته در تبدیل و تعدیل نظریه «بسیج جمعی» چارلز تیلی به «کنش جمعی» این است که کنش جمعی، ماهیت و خصلت سیاسی و انقلابی کمتری نسبت به بسیج جمعی دارد.

حال می‌توان الگوی چارلز تیلی را برای کالبدشناسی کنش‌های جمعی، می‌توان به صورت زیر خلاصه کرد. جمع‌بندی اصول نظریه «کنش جمعی» در این مقاله، با اندکی تغییر، از عنوان فصل‌های متعدد کتاب *از بسیج تا انقلاب* چارلز تیلی اقتباس شده است. این اصول به خوبی می‌توانند سازوکار درونی حاکم بر کنش‌های جمعی، از جمله جنبش کبوتران را تشریح کنند. این اصول عبارتند از:

الف- اصل سازمان و هویت مشترک

ب- اصل ارزش‌های مبتنی بر بقا

ج- اصل بسیج منابع

چ- اصل وجود کنشگر خردمند

ح- اصل فرصت‌شناسی

خ- اصل ارتباط و گفتگو

مواردی که در بالا با عنوان اصل از آنها نام برده شده است از نظر تیلی سازوکار درونی حاکم بر «بسیج جمعی» را نشان می‌دهند. او در کتاب *از بسیج تا انقلاب* تلاش دارد تا کارکرد و ضرورت هر یک از اصول مذکور را توضیح دهد. تیلی اصل منافع را مجموعه‌ای از امتیازات و همچنین ناکامی‌های احتمالی می‌داند که گروه می‌تواند با آن مواجه شود. (تیلی، ۱۳۸۵: ۸۲) اصل هویت مشترک از نظر چارلز تیلی سازمان درونی و وحدت بخش گروه است. اصل منابع نیز همان تسهیلات تحت کنترل جمع است. اصل فرصت‌شناسی، نشان‌دهنده‌ی شناخت و درک رابطه میان انسجام درونی و تهدیدات بیرونی است. (بحرانی‌پور و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۳) اصل کنشگر دانا نیز همان ضرورت رهبری در کنش جمعی است که با بسیج منابع و نیز فرصت‌شناسی، موفقیت و پیروزی کنش را تضمین می‌کند.

۲-۲- خلاصه داستان کبوتر مطوّقه

الرای گفت برهن را اکنون اگر میسر گردد بازگویی داستان دوستان یکدل و کیفیت موالات و افتتاح مؤاخات ایشان و استمتاع از ثمرات مخالفت و برخورداری از نتایج مصادقت. برهن گفت: هیچ چیز نزدیک عقلا در موازنه دوستان مخلص نیاید و در مقابله یاران یکدل ننشیند که در ایام راحت معاشرت خوب از ایشان متوقع باشد و در فترات نکبت مظاهرت به صدق از جهت ایشان منتظر و از امثال این، حکایت کبوتر و زاغ و موش و باخه و آهوست

...

رای پرسید که: چگونه است آن؟

گفت: آورده‌اند که در ناحیت کشمیر متصیدی خوش و مرغزاری نزه بود و در وی شکار بسیار ... اختلاف صیادان آنجا متواتر. زاغی در حوالی ... نشسته بود و چپ و راست می‌نگریست. ناگاه صیادی بدحال خشن جامه، جالی بر گردن و عصایی در دست، روی بدان درخت نهاد ...

صیاد پیش آمد و جال باز کشید و حبه بینداخت و در کمین نشست. ساعتی بود، قومی کبوتران برسیدند و سر ایشان کبوتری بود که او را مطوقه گفتندی و در طاعت و مطاوعت او روزگار گذاشتندی. چندان که دانه بدیدند غافل وار فرود آمدند و جمله در دام افتادند و صیاد شادمانان گشت و گرازان بتگک ایستاد تا ایشان را در ضبط آرد و کبوتران اضطرابی می کردند و هر یک خود را می کوشید. مطوقه گفت: جای مجادله نیست، چنان باید که همگان استخلاص یاران را مهم تر از تخلص خود شناسند و حالی صواب آن باشد که جمله به طریق تعاون قوتی کنید تا دام از جای برگیریم. رهایش ما در آنست. کبوتران فرمان وی بکردند و دام برکنند و سر خویش گرفت و صیاد در پی ایشان ایستاد، بر آن امید که آخر درمانند و بیفتند....

زاغ^۵ با خود اندیشید که بر اثر ایشان بروم و معلوم گردانم که فرجام کار ایشان چه باشد که من از مثل این واقعه ایمن نتوانم بود و از تجارت برای دفع حوادث سلاحها توان ساخت ...

... و مطوقه چون بدید که صیاد در قفای ایشان است یاران را گفت: این ستیزه روی در کار ما به جد است و تا از چشم او ناپیدا نشویم دل از ما برنگیرد. طریق آنست که سوی آبادانیها و درختستانها رویم تا نظر او از ما منقطع گردد و نوید و خایب باز گردد که در این نزدیکی موشی است از دوستان من. او را بگویم تا این بندها ببرد. کبوتران اشارت او را امام ساختند و راه بتافتند و صیاد بازگشت و زاغ همچنان می رفت تا وجه مخرج ایشان پیش چشم کند و آن ذخیرت ایام خویش گرداند و مطوقه به مسکن موش رسید. کبوتران را فرمود که فرود آید. فرمان او نگاه داشتند و جمله بنشستند و آن موش را زبرا نام بود. .... مطوقه آواز داد که: بیرون آی! زبرا پرسید که: کیست؟ نام بگفت، بشناخت و به تعجیل بیرون آمد....

چون او را در بند بلا بسته دید زه آب دیدگان بگشاد و بر رخسار جویها براند و گفت: ای دوست عزیز و رفیق موافق، تو را در این رنج که افگند؟ جواب داد که: انواع خیر و شر به تقدیر باز بسته است و جمله در دست محنت و چنگال بلا افتادیم....

موش این فصول بشنود و زود در بریدن بندها ایستاد که مطوقه بدان بسته بود. گفت: نخست از آن یاران گشای. موش بدین سخن التفات ننمود. گفت: ای دوست، ابتدا از بریدن

بند اصحاب اولی‌تر. گفت: این حدیث را مکرر می‌کنی، مگر ترا به نفس خویش حاجت نمی‌باشد و آن را بر خود حقی نمی‌شناسی؟ گفت: مرا ملالت نباید کرد که من ریاست این کبوتران تکفل کرده‌ام و ایشان را از آن روی بر من حقی واجب شده است و چون ایشان حقوق مرا به طاعت و مناصحت بگزارند و به معونت و مظاهرت ایشان از دست صیاد برجستم، مرا نیز از عهده لوازم ریاست بیرون باید آمد و مواجب سیادت را به ادا رسانید و می‌ترسم که اگر از گشادن عقده‌های من آغاز کنی ملول شوی و بعضی از ایشان دریند بمانند و چون من بسته باشم اگر چه ملالت به کمال رسیده باشد اهمال جانب من جایز نشمری و از ضمیر بدان رخصت نیابی و نیز در هنگام بلا شرکت بوده است در وقت فراغ موافقت اولی‌تر و الاطاعان مجال وقیعت یابند.

موش گفت: عادت اهل مکرمت اینست و عقیدت ارباب مودت بدین خصلت پسندیده و سیرت ستوده در موالات تو صافی‌تر گردد و ثقت دوستان به کرم عهد تو بیفزاید و انگاه به جد و رغبت بندهای ایشان ببرید و مطوقه و یارانش مطلق و ایمن باز گشتند... (نصراله منشی، ۱۳۷۵: ۱۵۷-۱۶۱)

در داستان مذکور بر ارتباط کنش جمعی پرندگان تاکید شده است. رهبر پرندگان - کبوتر مطوقه - اصرار دارد که هرچقدر انسجام و استواری گروهی آنها بیشتر باشد میزان کنش و لاجرم قدرت آنها در از جا کردن دام افزون خواهد شد و میزان نیرو و منابعی که مصرف می‌شود نیز کمتر و منفعت جمعی مشارکت‌کنندگان و اهداف حاصل از کنش - جمعی بیشتر خواهد شد. کبوتر مطوقه در آغاز داستان با برجسته کردن تهدیداتی مانند حضور صیاد و در خطر قرار گرفتن جان کبوتران، تلاش دارد انسجام جمعی را بیشتر و لاجرم قدرت گروه را افزایش دهد.

۲-۳- اصل ارزش‌های مبتنی بر بقا

موهبت‌های دنیوی و اخروی بشر و البته همه جانداران، در رابطه عمودی با وجود و تداوم بقاست که منطقی می‌نماید. حفظ بقا و حیات، اصل بدیهی و در زمره نخستین نیازهای جانداران است و دیگر منفعت‌ها و نیازها بر این اصل استوار می‌شوند. اگر بقایی نباشد هیچ چالشی، جنبش و یا کنشی رخ نخواهد داد. کنش‌های فردی و جمعی جدی جانداران همواره

در برابر نگرانی‌هایی بوده است که حیات و بقا را تهدید کرده است. اصل بقا در یک ارتباط افقی از نفس کشیدن شروع می‌شود و با تاثیرگذاری بر حیات خود و دیگر افراد جامعه تداوم می‌یابد. هرگاه هستی انسان در خطر قرار گیرد مقاومت و کنش‌ها و جنبش‌های جدی و هدف‌داری شکل می‌گیرد که موفقیت آنها به وسعت و انسجام سازوکارهای درون آن کنش برمی‌گردد. در داستان کبوتر مطوّقه، اصل بقا و حیات پرندگان به وسیله صیاد به خطر می‌افتد. این اصل بقا و ضرورت تداوم حیات پرندگان است که جهت‌گیری و افق ذهنی آنها را تحت تاثیر قرار می‌دهد و ضرورت جنبش جمعی را در آنها، ایجاب می‌کند.

الف- «صیاد پیش آمد و جال باز کشید و حبه بینداخت و در کمین نشست و ساعتی بود...»
ب- پرندگان «... چندان که دانه بدیدند غافل وار فرود آمدند و جمله در دام افتادند...»

گزاره (الف) موقعیت نخستین شکل‌گیری جنبش جمعی پرندگان را توجیه می‌کند. صیاد با گستراندن «جال» و انداختن «حبه» اصل بقای پرندگان را با خطر مواجه کرده است. کنشگری صیاد کاملاً آگاهانه، به ترتیب و منطقی است. هم صیاد و هم پرندگان به دنبال قوت روزانه و استمرار بقای خود هستند، اما با در دام افتادن «جمله» پرندگان (گزاره ب) دیگر نه تنها تداوم حیات، بلکه نقدجان پرندگان نیز در خطر قرار می‌گیرد. این چالش و مساله باعث شکل‌گیری جنبش جمعی پرندگان می‌گردد و نوعی از همبستگی مکانیکی با ساختاری بسته شکل می‌گیرد که از تلاش برای مساله بقا و حفظ حیات شروع و در نهایت به تداوم بقا برمی‌گردد. می‌توان نتیجه گرفت که موفقیت یک کنش جمعی با اصل بقا رابطه مستقیم دارد، به این معنا که هرچقدر هدف‌گذاری جنبش بر کسب منفعت و رسیدن به نیازها و دغدغه‌های مربوط به بقا و حیات متمرکز باشد به همان میزان انسجام و استواری کنش جمعی نیز بیشتر خواهد شد. از آنجا که جنبش کبوتران برای حفظ اصل بقاست لاجرم استواری و سازوکار درونی آن برای رسیدن به پیروزی، بیشتر و پیچیده‌تر است؛ پیچیده‌تر به این دلیل که موجودات زنده با در خطر افتادن اصل حیات، تمام بازدارنده‌های اخلاقی و اجتماعی و نیز روانی را برای حفظ بقا، به حالت تعلیق در می‌آورند و جز به حیات و بقای فیزیکی خود، به چیزی دیگر نمی‌نگرند و تمامی تلاش و نیروی خود را در جهت حفظ حیات بسیج می‌کنند.

۲-۴- اصل سازمان؛ هویت مشترک و تقابل

تحلیل و بررسی کنش‌های جمعی، بدون درک اصل سازمان و هویت مشترک در آنها ممکن نیست. بدیهی است که سازوکارها و روابط درون سازمانی و متشکل است که موفقیت جنبش‌های اجتماعی را نشان می‌دهد. چارلز تیلی در همان کتاب معروف *از بسیج تا انقلاب* خود بیان می‌کند که هویت مشترک و سازوکارها و پیوستگی‌های داخلی گروه باعث ایجاد سازمان می‌شود. (تیلی، ۱۳۸۵: ۹۶) در داستان کبوتر مطوقه هویت صنفی پرندگان و روابط دسته‌ای آنها، در شکل‌گیری سازمان و کنش جمعی آنها اهمیت زیادی دارد.

الف- ... ساعتی بود، قومی کبوتران برسیدند ...

ب- ... چندان که دانه بدیدند غافل‌وار فرود آمدند و جمله در دام افتادند و صیاد شادمانان گشت و گرازان بتگ ایستاد تا ایشان را در ضبط آرد و کبوتران اضطرابی می‌کردند ...

ج- ... سر ایشان کبوتری بود که او را مطوقه گفتندی و در طاعت و مطاوعت او روزگار گذاشتندی ...

گزاره (الف) هویت مشترک و صنفی کبوتران را نشان می‌دهد که در شکل‌گیری اصل سازمان اهمیت زیادی دارد به طوری که اگر پرنده و یا حیوانی دیگر غیر از نوع کبوتر در این جنبش و کنش جمعی شرکت داشت از کارآیی، یکدستی و موفقیت آن کاسته می‌شد. روابط دسته‌ای و صنفی کاملاً یکدست، در توفیق کنش جمعی کبوتران اهمیت زیادی داشته است. از آنجا که همه پرندگان شرکت‌کننده در حکایت مذکور، کبوتر هستند، تشکیل سازمان و جمعیتی یکدست، آسان‌تر می‌شود و همچنین به تبع آن کنش جمعی منسجم‌تری به نمایش گزارده می‌شود. گزاره (ب) نشان‌دهنده طوفان‌زایی و بالا گرفتن تضادها و تقابل‌ها برای شکل‌گیری یک جنبش جمعی است. کبوتران همگی در دام افتاده‌اند و صیاد نیز با شادمانی و هیجان، به دنبال ضبط آنهاست. قید «جمله» نشان می‌دهد که به همه کبوتران به عنوان کنشگران فعال سازمان، نگاه و دقت ویژه داشته است. قید «غافل‌وار» نیز نشان‌دهنده عدم درک کبوتران از وضعیت پیش‌رو است. هویت مشترک کبوتران هنگامی برجسته می‌شود که آنها خود را در دام می‌بینند و نسبت به آن آگاهی می‌یابند. «اضطراب» کبوتران نشان‌دهنده آگاهی آنها نسبت به موقعیت و منازعه موجود است و این آغاز شکل‌گیری اصل هویت در سازمان است. آلن تورن از طرفداران نظریه چارلز تیلی نیز

می‌گوید: هیچ جنبشی نمی‌تواند شکل بگیرد و تشکیلاتی شود مگر آنکه بتوان عامل تقابل را در آن نمایان و برجسته کرد تا بتوان بر مبنای آن تقابل و دشمنی، آگاهی و هویت‌یابی کنشگران را ترتیب داد. (Touraine, 1985: 769) گزاره (ج) نیز روابط شبکه‌ای و سازوکار میان گروهی محکمی را به نمایش می‌گذارد. به عبارتی دیگر می‌توان گفت دوستی و «مودت» بین کبوتران و همچنین التزام به «مطابعت» و پیروی از مطوقه به عنوان پیشوا و سرِ دسته کبوتران، شبکه‌ای از روابط شبکه‌ای و بین سازمانی را به وجود آورده است؛ روابط و پیوند ارزشی و اخلاقی که «روزگاری» بر آن گذشته بود و لاجرم در تحکیم و انتظام گروه و موفقیت کنش جمعی آنها بسیار موثر افتاده است. روابط «شبکه‌ای» و سازوکارهای درونی در جنبش‌های اجتماعی، باعث انسجام و استواری تشکیلاتی شده و اهمیت فوق‌العاده‌ای در توفیق گروه دارد.

۲-۵- اصل بسیج منابع

بسیج منابع را می‌توان یکی از مهمترین معیارهای پیروزی جنبش‌های متشکل در نظر گرفت که در آن منابع استراتژیک مادی و معنوی فراهم می‌آیند تا باعث تقویت کنش جمعی و همچنین انسجام و استواری آن شوند. بدون بسیج منابع کنش و جنبش جمعی شکل نخواهد گرفت. تیلی «بسیج منابع را فرایندی می‌داند که در آن مجموعه‌ای از حالات منفعل به شکلی فعال و مشارکت‌کننده در می‌آید». (تیلی، ۱۳۸۵: ۱۰۷) در حقیقت می‌توان گفت دقت در انگیزه‌ها، بسیج منابع و البته کاهش هزینه‌ها در موفقیت جنبش‌های جمعی نقش اساسی دارند.

الف- ... هر یک خود را می‌کوشید... مطوقه گفت: جای مجادله نیست...

ب- ... چنان باید که همگنان استخلاص یاران را مهم‌تر از تخلص خود شناسند و حالی صواب آن باشد که جمله به طریق تعاون قوتی کنید تا دام از جای برگیریم...

ج- ... رهایش ما در آنست...

دقت در گزاره (الف) نشان می‌دهد که موفقیت جنبش جمعی کبوتران نیازمند حرکت از تفکر فردگرا به سوی تعامل جمع‌گرا و نیز عبور از پراکندگی و خودخواهی و رسیدن به یکدلی و «تعاون» است. در گزاره (ب) تاکید شده است که همه کبوترها باید توانایی ذهنی

و «قوت» جسمی خود را در خدمت جمع به کار بگیرند. گزاره (ح) نشان می‌دهد که موفقیت کنش جمعی آنها در گرو گردآوری و بسط منابع جمعی است. «همگنان» و «جمله» علاوه بر تایید ماهیت کنش جمعی جنبش، فرایند انسجام منابع را نیز نشان می‌دهد. ارتباط با گروه‌های بیرونی و نیز استفاده از توانمندی آنها، بر دامنه فرایند بسیج منابع می‌افزاید.

چ- .... در این نزدیکی موشی است از دوستان من، او را بگویم تا این بندها برد... .

ح- ... موش این فصول بشنود و زود در بریدن بندها ایستاد ...

گزاره‌های (چ) و (ح) نشان می‌دهند که بسیج منابع بیرون از جنبش و ارتباط با تشکل‌های دیگر در موفقیت کنش جمعی موثر است. مطوقه با استفاده از توانایی ارتباطی خود و نیز سابقه آشنایی و دوستی با موش نشان می‌دهد که تجمیع و توسعه منابع درون گروهی و همچنین استفاده از پتانسیل تشکل‌های بیرون از صنف، نیز در تکمیل فرایند کنش جمعی و موفقیت آن مؤثر بوده است. به عبارت دیگر بسته بودن کنش جمعی و حذف ارتباط با نیروهای خارج از گروه خود آفت و نقطه‌ی آسیب جنبش جمعی محسوب می‌شود. حضور مؤثر موش (زیرا) در کنش جمعی کبوتران، نشان‌دهنده ضرورت توسعه ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی استوار و همچنین حضور افراد خارج از تشکل، در فرایند بسیج منابع است.

۲-۶- اصل وجود کنشگر دانا

مفهوم عقلانیت جنبش‌های اجتماعی با وجود کنشگران پرتلاش از یک طرف و همچنین حضور رهبری دانا، باتجربه و تحلیل‌گر از طرف دیگر، تکمیل می‌شود؛ رهبری که همواره به دنبال راه‌های عملی و «صواب» برای برون رفت از مشکلات و چالش‌های پیش-روی جمع است. چارلز تیلی معتقد است که واکنش‌های جمعی، روش متراکم و متشکل برخورد با مسایلی هستند که بر اثر کشمکش و فشار به وجود آمده‌اند و درک طوفان و نیز چگونگی مسیر مقابله با آن فشار و چالش بر عهده رهبری دانا و خردمند است. (تیلی، ۱۳۸۵:

(۶۲)

الف- .... حالی صواب آن باشد که جمله به طریق تعاون قوتی کنید تا دام از جای برگیریم. رهايش ما در آنست ...

الف- ... مطوّقه چون بدید که صیاد در قفای ایشان است یاران را گفت: این ستیزه‌روی در کار ما به جد است و تا از چشم او ناپیدا نشویم دل از ما برنگیرد ...

ب- ... (مطوّقه) گفت: نخست از آن یاران گشای. موش بدین سخن التفات ننمود. گفت: ای دوست، ابتدا از بریدن بند اصحاب اولی تر ...

در گزاره (الف) در دام افتادن کبوتران تنش و کشمکشی را به وجود آورده است که باعث متراکم شدن روش برخورد و کنش جمعی، جهت رفع عملی آن شده است. مطوّقه به عنوان رهبر گروه، به دنبال تجمیع واکنش تک تک کبوتران و ایجاد حس و حال «تعاون» در آنهاست. او در نهایت موفق می‌شود تا رفتار و «اضطراب» کبوتران را حول یک باور واحد متراکم کند؛ باوری که نشان می‌دهد رهایی و آزادی کبوتران در «تعاون» «جمله» آنها، برای از جای کردن دام است. این باور و نگرش باعث می‌شود تا کبوتران راه حل عملی و خردمندانه‌ای را ببینند. رهبری معقول مطوّقه موجب تراکم چندین سطح متفاوت کنشی، گرد یک باور واحد می‌شود تا در نهایت چالش و تنش پیش آمده حل و فصل شود و کنش جمعی کبوتران جنبشی تلقی گردد که در کلیت خود عقلانی و آگاهانه به نظر برسد. در گزاره (ب) مطوّقه مجدد وجه خردمندانه کنش جمعی کبوتران را تقویت می‌کند. هنگامی که صیاد کبوتران را پی می‌گیرد، با این امید که آنها خسته شوند و با دام فرود آیند، مطوّقه با تأکید بر باور مشترک «تعاون» برای رهایی، «طریق» و راه حل عملی و معقولی را پیشنهاد می‌کند. او می‌گوید: «... طریق آنست که سوی آبادانی‌ها و درختستان‌ها رویم تا نظر او از ما منقطع گردد و نومید و خایب باز گردد...». کنش جمعی کبوتران در اینجا، همان واکنش منسجم و قابل درک گروه کبوتران است که به منظور ایجاد اختلال در ساختار ذهنی صیاد شکل می‌گیرد و امیدوارند که بتوانند با این واکنش معقول، تنش و حساسیت پیش آمده را پایان دهند. نقش مطوّقه در ایجاد و تقویت باور مشترک، او را به فاعل اصلی و نقش اول کنش جمعی داستان تبدیل کرده است. او با ایجاد باور مشترک در پرندگان، هم ارزش‌هایی چون «مصادقت و مودت» را تحکیم می‌کند و هم باعث شکل‌گیری هنجارهای جمعی چون «تعاون» و ضرورت رهبری و «مطاوعت» در کبوتران می‌شود. قابل ذکر است که منفعت فردی تک‌تک پرندگان که همان آزادی و رهایی است، باعث مشارکت در کنش جمعی را فراهم می‌کند. به عبارت دیگر اصلی‌ترین محرک و انگیزه برای کنش جمعی در این داستان،

همان منفعت فردی هریک از کبوتران برای رهایی است که با رهبری عاقلانه مطوّقه، به باور و خیری جمعی تبدیل می‌شود. این خیر عمومی همان رهایی از دام است که قرار است میان همه اعضای مشارکت‌کننده در جنبش، به مساوات تقسیم گردد. مطوّقه از آغاز تا پایان داستان مرتب تلاش می‌کند تا با توصیف دقیق این خیر عمومی، پایداری و تعاون کبوتران را تقویت کند. او با خردمندی موفق می‌شود تا در تک‌تک کبوتران این حس را به وجود آورد که همه آنها از نتایج کنش جمعی برخوردار خواهند شد و منفعت نهایی جنبش و تلاش جمعی آنها یکسان خواهد بود. از این رو همه کبوتران به جان می‌کوشند تا دام را از جای برکنند و به محاسبات و منفعت‌های شخصی و خودخواهانه توجه نکنند.

... هر یک خود را می‌کوشید. مطوّقه گفت: جای مجادله نیست، چنان باید که همگان استخلاص یاران را مهم‌تر از تخلص خود شناسند...

می‌توان گفت که موفقیت کنش جمعی و نیز تاب‌آوری کبوتران به «ثقت» و درک روشن آنها از همان منفعت همگانی وابسته است که قرار است با پیروزی کنش جمعی میان آنها به مساوات، تقسیم شود. این حس اطمینان در گروه‌ها و جنبش‌های جمعی کوچکتر، از حساسیت و شکنندگی بیشتری برخوردار است؛ چراکه همه مشارکت‌کنندگان بر منافع و نتایج بسیج و کنش جمعی آگاهی و اشراف دارند و کوچکترین سوگیری محاسباتی و فرصت‌طلبانه به کلیت و انسجام گروه و کنش جمعی آنها لطمه می‌زند. مطوّقه به عنوان یک رهبر و مدیر خردمند همواره در تلاش است تا حس منفعت همگانی را تقویت کند. به گفتگوی او با موش دقت شود.

... موش این فصول بشنود، و زود در بریدن بندهایی ایستاد که مطوّقه بدان بسته بود. (مطوّقه) گفت: نخست از آن یاران بگشای. موش بدین سخن التفات ننمود. (مطوّقه) گفت: ای دوست، ابتدا از بریدن بند اصحاب اولی‌تر...

مطوّقه می‌داند که در فرایند جنبش کوچک گروه کبوتران، همه چیز روشن است. چیزی را نمی‌شود پنهان کرد. لاجرم آگاهانه و خالصانه تلاش دارد تا حس اطمینان از تقسیم درست و عادلانه منفعت عمومی و خیر جمعی مترتب بر کنش کبوتران، صدمه نیند. او رهایی و منفعت نهایی تک‌تک کبوتران را بر منفعت خود ترجیح می‌دهد و با محاسبات ارزشی و اخلاقی موجبات مشارکت بیشتر، تقویت روابط شبکه‌ای و درون‌گروهی و در

نهایت پیروزی و رهایی جمع (کبوتران) را فراهم می‌کند. مطوّقه نشان داد که مدیر خردمند می‌تواند هنجار و استانداردهای ارزشی و هویت‌ساز تازه‌ای را برای جنبش تحت مدیریت خود طرح کند که نه تنها گسست و پراکندگی‌ها را به هم آورد، بلکه باعث ظرفیت‌سازی جنبش شود و استعداد جنبش را برای عضوگیری و مشارکت حداکثری تقویت کند.

۲-۷- اصل ارتباط، گفتگو و فرصت‌شناسی

اصل ارتباط و گفتگوی جمع‌محور می‌تواند یکی از بنیادی‌ترین اصول شکل‌گیری و تدوام کنش‌ها و جنبش‌های جمعی باشد که به عنوان **مکانیسمی روانی و تعادل بخش**، برای **سازگاری و مسؤلیت‌پذیری اجتماعی اعضای شرکت‌کننده در کنش جمعی به کار گرفته می‌شود**. فرصت‌شناسی در روابط عمومی متعادل و سالم، به دور از چاپلوسی و تملق، باعث تقویت ظرفیت‌های فردی و جمعی می‌شود. هم ارتباط و هم گفتگو و هم فرصت‌شناسی همگی از منابع بسیج جمعی محسوب می‌شوند. چارلز تیلی، فرصت‌شناسی در نشان دادن واکنش و عکس‌العمل جمعی به تهدیدات بیرونی را یکی از مهمترین مولفه‌های موفقیت بسیج جمعی می‌داند. (تیلی، ۱۳۸۵: ۱۹۴) گفتگو و روابط درون‌گروهی در شناخت و استفاده از فرصت‌ها اهمیت زیادی دارد. روابط عمومی موجود در داستان کبوتر مطوّقه را می‌توان هم از منظر درون‌گروهی و هم برون‌گروهی مورد بررسی قرار داد. به عبارتی دیگر، گفتگو مطوّقه با کبوتران مشارکت‌کننده در کنش جمعی، نوعی از گفتگوی درون‌گروهی است. او همواره به دنبال تعامل و تثبیت نوعی از دموکراسی است که موجب بسط تفاهم و درک متقابل میان کبوتران باشد.

الف- ... هر یک خود را می‌کوشید. مطوّقه گفت: جای مجادله نیست، چنان باید که همگنان استخلاص یاران را مهم‌تر از تخلّص خود شناسند و حالی (بی‌درنگ) صواب آن باشد که جمله به طریق تعاون قوتی کنید تا دام از جای برگیریم. رهایش ما در آنست. کبوتران فرمان وی بکردند ...

ب- ... مطوّقه چون بدید که صیاد در قفای ایشان است یاران را گفت: این ستیزه‌روی در کار ما به جدّ است و تا از چشم او ناپیدا نشویم دل از ما برنگیرد....

ج- ... (مطوقه) گفت: نخست از آن یاران بگشای. موش بدین سخن التفات ننمود. (مطوقه) گفت: ای دوست، ابتدا از بریدن بند اصحاب اولی‌تر. (موش) گفت: این حدیث را مکرر می‌کنی، مگر ترا به نفس خویش حاجت نمی‌باشد؟ ... (مطوقه) گفت: مرا ملالت نباید کرد که من ریاست این کبوتران تکفل کرده‌ام و ایشان را از آن روی بر من حقی واجب شده است... موش گفت: عادت اهل مکرمت اینست و عقیدت و ثقت دوستان به کرم عهد تو بیفزاید ...

گزاره‌های بالا همگی گفتگوهای هستند که وجه عقلانی و استدلالی کنش جمعی کبوتران را بالا می‌برند. مطوقه به عنوان کانون «ریاست» و تعقل تلاش می‌کند تا چارچوب عقلانی و اقناعی کنش جمعی را تقویت کند. او با فرصت‌شناسی و استدلال، کوشش‌های فرد محور و پراکنده‌ی تک‌تک کبوتران را به کنشی منسجم و جمع محور تبدیل می‌کند. استدلال موجود در گفتار مطوقه است که کبوتران را به فرمانبرداری و «مطاعت» وامی‌دارد. در گزاره (ب) نیز مطوقه با کبوتران گفتگویی اقناعی و مستدل را انجام می‌دهد و آنها را با برهان و منطق، متقاعد می‌کند که برای رهایی از صیاد «طریق آنست که سوی آبادانی‌ها و درختستان‌ها رویم تا نظر او از ما منقطع گردد و نومید و خایب بازگردد». در گزاره (ج) ارتباط و گفتگوی مطوقه با موش (زبرا) در بردارنده نکات دقیق مدیریتی، سازمانی و فرصت‌شناسی در تصمیم‌گیری است. موش تلاش دارد تا مطوقه را متقاعد کند که از روابط دوستی خارج از گروه، به نفع خود استفاده کند و اجازه دهد تا نخست او را از بند رها کند؛ اما او خود را ملزم به رعایت چارچوب‌های ارزشی از پیش تعیین شده گروه می‌داند؛ چارچوبی که در آن «همگنان استخلاص یاران را مهم‌تر از تخلص خود شناسند». مطوقه این فرصت را برای تثبیت همان الگوهای ارزشی و معنوی گروه استفاده می‌کند. فرصت‌شناسی مطوقه را باید در پیوند با گفتگوهای اقناعی و مستدل بکار گرفت تا علاوه بر روشن کردن تقویت و تمرین فرایند دموکراسی، نشان‌دهنده ترجیح روابط و مکالمه‌های جمع محور بر «مجادله» و سبتهای درون گروهی باشد. او به عنوان رهبر خردمند کبوتران، خوب می‌داند که فرصت گفتگو و مکالمه مسالمت‌آمیز و دور از «مجادله» یکی از استعدادها و قابلیت‌های روانی جنبش‌های جمعی است و میزان تعامل، فرهیختگی و در نهایت پیروزی کنش جمعی را نشان می‌دهد. تجربه تعامل انسانی و کنش‌های اجتماعی و همچنین غنای فرهنگی و روابط درون

گروهی منسجم یک جنبش را می‌توان از فرصت‌ها و همچنین ظرفیت‌های گفتگو و مذاکره مشارکت‌کنندگان آن جنبش با همدیگر و با دیگر گروه‌های خارج از جنبش، سنجید. روابط و منطق حاکم بر گفتگوی مطوّقه، همان منطق علمی و حقیقت‌یاب است؛ یعنی بیان گزاره و مدعا و شرط، همراه با استناد و استدلال و جواب شرط، که به هیچ وجه تکبر، «مجادله» سلطه‌جویی و رقابت در آن مشاهده نمی‌شود و به خوبی می‌تواند تک‌تک کبوتران را برای مسئولیت‌پذیری و کنش اجتماعی قانع کند. گفتگوی موجود در داستان مطوّقه به صورت دیالوگ، دوطرفه و بیرونی است. همه مشارکت‌کنندگان در کنش و بسیج جمعی آن را می‌شنوند و باور می‌کنند. ساختار کوچک و یکدست کبوتران در این داستان، اجازه نمی‌دهد که منولوگ و گفتگوی درونی و پنهانی شکل بگیرد، چراکه «در کنش‌های جمعی کوچک، همه چیز باید روشن و بیرونی باشد» (مشیرزاده، ۱۳۸۱: ۶۶) تا «ثقت» و حس مشترک و بسیج جمعی گروه صدمه نیند و انسجام درونی کنش در خطر قرار نگیرد.

منطق گفتگو و مکالمه‌ی سالم کبوتران با همدیگر، نوعی از آگاهی و شناخت است که موجب پایداری، شکیبایی و «مودت» جمعی و سازمانی می‌شود. در این گفتگو خاصیت غلبه و تسلط یکی بر دیگری نیست و گفتگو صرفاً بر مبنای درک معنامحور و تفاهم معرفت‌افزا، آرایش یافته است. جمعیت کبوتران در حکایت مذکور تلاش می‌کنند تا تنگنا و بن بست پیش‌آمده را با منطق مذاکره، گفتگو و مکالمه حل و فصل کنند. مطوّقه نشان می‌دهد، فرصت‌شناسی، گفتگو و ارتباط معطوف به هم‌افزایی و «تعاون» با کبوتران مشارکت‌کننده در فرایند بسیج و کنش جمعی، علاوه بر اطمینان‌بخشی و انسجام درون‌گروهی، نوعی از اصالت و اومانیسیم، خرسندی و اقناع جمعی است که در نهایت منفعت جمعی و رهایی آنها را تضمین می‌کند.

۳- نتیجه‌گیری

کاربست نظریه‌های علوم انسانی معاصر در نقد متون کلاسیک، باعث می‌شود تا این گونه از متون، خارج از بافت ادبی و زیبایی‌شناسی سنتی -معانی، بیان و بدیع- وسعت معنایی بیابند. حکایت «کبوتر مطوّقه» نیز می‌تواند فراتر از بافت ادبی و زبانی آن، نوعی کنش گروهی تلقی شود که به صورتی تمثیلی و البته باورپذیر، نشان‌دهنده چگونگی شکل‌گیری

فرایند و سازوکار درونی و منطقی یک کنش جمعی و البته غیر سیاسی و غیر انقلابی است. در این حکایت هم به مطوّقه به عنوان یک فاعل خردمند و رهبر کنش جمعی، توجه خاص شده است و هم نظام و باورهای جزئی دیگر پرندگان و نیز هدفمند بودن کنش آنها، برجسته شده است. مطوّقه به درستی بیان می‌کند که توفیق و پیروزی در یک کنش جمعی، نتیجه پیگیری خردمندانه منافع، گرد یک باور جمعی و متراکم است و رهایی تک‌تک پرندگان را در گرو «تعاون» و شرکت در فرایند «کنش جمعی» می‌داند. با کاربست نظریه «بسیج جمعی» چارلز تیلی و تعدیل آن به «کنش جمعی» مشخص شد که حکایت کبوتر مطوّقه از سازوکار و نظام درونی متشکلی چون اصل سازمان و هویت جمعی، اصل منفعت مشترک، اصل ارزش‌های مبتنی بر بقا، اصل بسیج منابع، اصل رهبری و کنشگر دانا، اصل گفتگو و تعامل، اصل فرصت‌شناسی و اصل تهدید و ... برخوردار است و این سازوکارهای درونی شبکه‌ای است که آن را به یک «کنش صنفی» موفق تبدیل کرده است؛ کنشی که در نهایت به صورت تمثیلی، ارزش‌هایی بنیادین، اجتماعی و انسانی چون «تعاون» و همکاری، بردباری و تلاش جمعی، ایثار و فاداری، «مصادقت و مودت»، گفتگوی اقناعی و مستدل و در نهایت پیروزی و رهایی جمعی را تقویت و تبلیغ می‌کند.

از آنجا که داستان «کبوتر مطوّقه» الگویی دقیق و موفق از یک «کنش جمعی» متشکل و غیرسیاسی، در ادبیات فارسی و کتب آموزشی و دبیرستانی است، ضرورت دارد تا در کنار زیبایی‌شناسی کلاسیک و شرح واژگانی، توصیف و ... در بافتی فراتر از متن، روابط تشکیلاتی، عقلانی و شبکه‌ای موجود در آن، مورد نقد و بررسی جامعه‌شناختی قرار گیرد تا بتوان سازوکار درونی حاکم بر این گونه کنش‌های جمعی و البته موفق را کشف کرد و در دسترس خوانندگان امروزی قرار داد.

یادداشت‌ها

1. From Mobilization to Revolution

1. حرکت مرغان در منطق الطیر بیشتر از آنکه کنش جمعی باشد نوعی از «بسیج جمعی» است که مقاله‌ای مبسوط و مستقل را برای بررسی تطبیقی، می‌طلبد. برای درک بهتر حرکت جمعی مرغان در منطق الطیر (رک. منطق الطیر، ۱۳۷۴، تصحیح صادق گوهرین).

۲. داستان کبوتر مطوَّقه سال‌هاست که در کتاب‌های فارسی دوره دبیرستان جاخوش کرده است. پیام‌های فرهنگی و اجتماعی و ... این داستان از مهمترین دلایل گنجاندن آن در کتب آموزشی است.
۳. چارلز تیلی نیز ریشه‌ی کلاسیک انقلاب و جنبش‌های اجتماعی را متأثر از نظریه مارکس و تضاد طبقاتی او، می‌داند. (تیلی، ۱۳۸۵: ۵۷-۵۸)
۴. زاغ که ناظر جنبش است بدون مشارکت در فرایند کنش جمعی کبوتران به منفعت شخصی می‌رسد. منفعت او کسب تجربه و نیز مصالحه با موش است.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

۱. تیلی، چارلز. (۱۳۸۵). **از بسیج تا انقلاب**. ترجمه علی مرشدی زاد، تهران: انتشارات پژوهشکده انقلاب اسلامی.
۲. کوهلر، اریش. (۱۳۹۸). **درآمدی بر جامعه‌شناسی ادبیات**. گردآوری و ترجمه محمدجعفر پوینده. چاپ چهارم، تهران؛ انتشارات نقش جهان.
۳. پیر، زیما. (۱۳۷۷). **روش‌های تجربی و دیالکتیکی در جامعه‌شناسی ادبیات**. ترجمه محمدجعفر پوینده. تهران: انتشارات نقش جهان.
۴. دهقان زاده، مرتضی و همکاران. (۱۳۹۶). «بررسی و تحلیل زمینه‌ها و عوامل تقابل بازاریان با حکومت پهلوی دوم بر اساس «مدل بسیج» چارلز تیلی». *مجله علمی پژوهشی رهیافت انقلاب اسلامی*، پاییز، شماره ۴، صص ۱۰۳-۱۰۸.
۵. عطار، نیشابوری. (۱۳۷۴). **منطق الطیر**. تصحیح سید صادق گوهری. چاپ دهم؛ تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۶. بحرانی پور، علی و همکاران. (۱۳۹۷). «تحلیل جنبش سرداران بر پایه نظریه کنش جمعی چارلز تیلی». *مجله علمی پژوهشی تاریخ و تمدن اسلامی*، شماره ۲۸، صص ۸۹-۱۲۰.
۷. معینی، فرزانه. (۱۳۹۸). «ظرفیت‌های روایی و تمرکززدایانه باب هفتم کلیله و دمنه برای بازنویسی». *مجله مطالعات ادبیات کودک*، سال ۱۰، شماره ۲، پاییز و زمستان، پیاپی ۲۰، صص ۱۰۳-۱۲۵.
۸. منشی، نصراله. (۱۳۷۵). **کلیله و دمنه**. تصحیح و توضیح مجتبی مینوی طهرانی. چاپ چهاردهم، تهران: انتشارات امیرکبیر.

۹. مشیرزاده، حمیرا. (۱۳۸۱). *درآمدی نظری بر جنبش‌های اجتماعی*. تهران: انتشارات پژوهشکده انقلاب اسلامی.

نش، کیت. (۱۳۸۰). *جامعه‌شناسی سیاسی معاصر*. ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: انتشارات کویر.

۱۰. هانت، لین. (۱۳۹۲). *کنش جمعی؛ بینش و روش در جامعه‌شناسی تاریخی*. ترجمه هاشم آقاجری. تهران، انتشارات مرکز.

ب) منابع لاتین

1. Charles. Tilly. (1977). "Studding Social Movements: Studding Collective Action"; *Working Paper 168*, Center for Research Social Organization, University of Michigan, Pp. 1-16.
2. Manure, Olson. (2002). **The Logic of Collective Action: Public Good and the Theory of Group**; Harvard University Press.
3. Touraine, Alain. (1985). "An Introduction to the study of social Movements"; *Center of Social Research*, Number 52, Pp. 749-88.